

Kouřilová, Iva; Študent, Miloslav

"...a styl jiných komponistů je jako požívání makarónů." : Bellerofonte Castaldi a jeho oslavná báseň na Claudia Monteverdiho

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. H, Řada hudebněvědná. 2006, vol. 55, iss. H41, pp. [217]-224

ISBN 978-80-210-4270-4

ISSN 1212-0391

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/112343>

Access Date: 28. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

IVA KOUŘILOVÁ – MILOSLAV ŠTUDENT, BRNO

„... A STYL JINÝCH KOMPONISTŮ JE JAKO POJÍDÁNÍ MAKARÓNŮ.“

Bellerofonte Castaldi a jeho oslavná báseň na Claudia Monteverdiho¹

Projevů uznání a vřelého vztahu současníků ke Claudiovi Monteverdimu se dochovalo poskrovnu a vyjma sborníku smutečních proslovů a básní k uctění skladatelovy památky² se většinou jedná o svědectví nevelkého rozsahu. Jednou z výjimek je veršovaný dopis theorbisty, skladatele, básníka a dobrodruha Bellerofonta Castaldiho (1580–1649), psaný v Neapoli začátkem třicátých let sedmáctého století, později datovaný r. 1638.³

Rodák z modenského vévodství v této básni na ploše stovky veršů nezůstává pouze u neosobního výčtu Monteverdiho kvalit, ale celý text protkáva vyjádřením těch nejvřelejších citů, úcty, zastání a obdivu.⁴ Váhu a důvěryhodnost jeho slovům dodává fakt, že nejde o naivního obdivovatele, nýbrž o Monteverdiho profesního kolegu s bohatou skladatelskou zkušeností a vytříbeným vkusem.

Mohlo by se zdát, že oslavovat skladatele Monteverdiho formátu je nošením dříví do lesa. Opak byl však pravdou a nejen mnozí pedantští teoretikové nedokázali v plodech jeho tvůrčího ducha postihnout dotek harmonie sfér a nadčasovost génia. Právě z Castaldiho Modeny máme překvapivé svědectví, popisující provedení některých Monteverdiho žalmů o vánočních nešporách r. 1611. Dle zjevně

¹ Tento příspěvek vznikl z naléhavé potřeby vzdát hold drahému příteli a učiteli, ne-li slovy vlastními, pak alespoň těmi Castaldiho.

² Marinoni, G. B. (ed): *Fiori Poetici*, Benátky 1644.

³ Přiblížení Castaldiho pohnutých životních osudů a jeho hudebního díla překračuje rámeček této studie. Viz např.: Valdrighi, L.-F.: *Annotazioni biobibliografiche intorno Bellerofonte Castaldi e per incidenza di altri musicisti modenesei dei secoli XVI e XVII*. In: Musurgiana no. 3, Modena 1880; Roncaglia, G.: *Di Bellerofonte Castaldi (un documento inedito)*. In: Atti e memorie della Dep. di storia patria per le province modenesei, Modena 1958, s. 117–123; Pergreffi, P. (ed): *Bellerofonte Castaldi, Le rime*, Università degli studi di Bologna, 1982; Dolata, D.: *Visual and poetic allegory in Bellerofonte Castaldi's extraordinary Capricci a due stromenti*. In: *Early Music*, Vol. XXXIII, No. 3, 2005.

⁴ Báseň je dochována jako autograf v rukopise modenské Biblioteca Estense, Deposito del Collegio San Carlo, cd. n. 6.

přehnaného svědectví kronikáře Spacciniho se „z toho všem přítomným zvedal žaludek“⁵. Příkrost některých Castaldiho příjmů vůči Monteverdiho odpůrcům i kolegům lze přičíst jak poetické nadsázce, tak také básnickově prudké povaze.

O Castaldiho osobním vztahu k Monteverdimu víme sice pouze z jeho vlastních slov, nemáme však důvod o jejich pravdivosti pochybovat. Tím spíše, že se Monteverdiho jméno v Castaldiho tvorbě objevuje vícekrát a nežádka se tak o jeho nositeli dovídáme neznámé reálie. V básni *Ai signori Musifili*⁶ jsou např. Monteverdiho hudbě přisouzeny účinky elixíru mládí, zejména na ty, kteří ji zpívají. Jinde je vyzdvihována dokonalost jeho dramatického stylu, v němž je hudba poslušná poesii, a nebo je náš kapelník nezvykle představen s theorbou stále v ruce.⁷ Snad nejpozoruhodnější je zmínka o společných posezeních u sklenky vína Marzemina v dílně tiskaře Alessandra Vincentiho, jichž se kromě hostitele a Castaldiho účastnili také Monteverdi a jistý Bernardello⁸.

Není pak překvapující, že jeden z mála dobových opisů slavného lamenta Ariadny je psán právě Castaldiho kaligrafií a v rukopise umístěn před jeho vlastními skladbami hudebními i básnickými.⁹ Jak výmluvné svědectví.

O Bellerofontu Castaldim jako básníkovi je třeba na úvod říci, že středem jeho pozornosti a zájmu byla především hudba. Verše tohoto básníka-amatéra jsou spíše plodem psaní pro zábavu, ale zároveň i důkazem citlivosti a vnímavosti k jistým kulturním náladám jeho doby. Verši pro potěšení se obracel k úzkému okruhu svých přátel a korespondentů (nemalou část jeho básnické tvorby představují právě veršované dopisy).¹⁰

Esence Castaldiho literární látky spočívá především v oblasti komična, pohybuje se mezi různými formami ustálenými v průběhu 16. století: od poučné satiry v konfesním tónu přes dravý hanopis, k epigramu či hravému sonetu toskánské tradice.

Odvažuje se ale i k rozličným metrickým formám, čímž dokazuje, že dobře ovládá své vyjadřovací prostředky a techniku veršování. To lze přičíst snad jeho hudebním aktivitám, které měly jistě kladný vliv na schopnost rýmování. Právě satirickými metrickými formami jako je *kapitolka* (veselá kompozice v trojver-

⁵ „*Geminiano Capilupi, over Lovetto Maestro di capella, ha fatto cantare certi salmi del Monteverdo Mastro di Capella del Duca di Mantova, che sono stati a nausea a tutti*“. Citováno dle Roncaglia, G.: *Di Bellerofonte Castaldi (un documento inedito)*. In: Atti e memorie della Dep. di storia patria per le province modenesi, Modena 1958, s. 121.

⁶ Báseň č. 100, Pergreffi, P. (ed): *Bellerofonte Castaldi, Le rime*, Università degli studi di Bologna, 1982, s. 305. Za upozornění na tuto nepublikovanou edici patří dík Pietru Prosserovi.

⁷ Báseň č. 137, op. cit. s. 375.

⁸ Báseň č. 155, op. cit. s. 407. Pravděpodobně jde o benátského loutnistu Bernarda Gianonceliho (?-1649), jak vyplývá z básně č. 201, op. cit. s. 555, kde jej označuje jako melancholicky příjemného významného loutnistu (*malenconico giocondo Gran Liutista*).

⁹ Modena, Biblioteca Estense, ms. G239.

¹⁰ Castaldiho básnickou tvorbu, dochovanou převážně rukopisně, vydal v již citované práci Pergreffi, P. (ed): *Bellerofonte Castaldi, Le rime*, Università degli studi di Bologna, 1982.

ších), *sonet* (jehož 14 veršů často obohacuje o verše další), nebo *narativní oktáva*, se Castaldi vymezuje vůči klasickým metrum vlastním vážné lyrice.

Paralelu tohoto téměř neznámého autora můžeme spatřovat v jeho proslaveném krajanu a příteli Tassonim¹¹, s nímž sdílel například pojetí poezie, jejímž bezprostředním účelem má být potěšení (*il diletto*). Castaldi ale svými ambicemi nemíří tak vysoko, duch jeho satiry je čistě lidový, živený především kousavými dialogy s lehce obscénním nádechem a poměrně přímočarými narážkami. Jeho básně vykazují jistou morálku zdravého rozumu (odpovídající přirozeně své době), která je zakotvena v sedlácké moudrosti, příslovečně pochybovačné a nedůvěřivé, která dokud si nesáhne, neuvěří.

Lidové kořeny se odrážejí i v jeho zvláštním užívání jazyka, pocházejícího z padovské oblasti, který je nabit různými nářečnými termíny i výpůjčkami z ostatních jazyků (hlavně ze španělštiny, francouzštiny, němčiny a latiny). Právě používání *pastiche*, jakési napodobeniny, je základem jeho satirické techniky – využívá totiž bezprostředně naivního komického mechanismu, kdy mluvčí se zesměšní už tím, že používá svůj vlastní jazyk anebo způsobem, jakým komolí různá slova. Velkou část jeho poetické tvorby charakterizuje právě tato mnohojazyčnost. Zde bychom jako paralelu mohli zase uvést jména autorů jako jsou Luigi Pulci, Burchiello či Pietro Aretino, kteří si hrají s opozicí básnický proslavené florentštiny a mluveného jazyka. Současně se v padovské oblasti objevují texty v „latino maccheronico“, které se snižuje směrem k lidovému jazyku (*il volgare*). Castaldi tvoří tedy linii literatury, jež je charakteristická útokem nižších literárních žánrů (komiky) na žánry vyšší, jakožto projev oficiální kultury.

Báseň, kterou zde předkládáme, oslavou *kapitolku*, jež pěje tu nejvyšší a nejupřímnější chválu na Claudia Monteverdiho, však nevykazuje mnohé z toho, co o charakteru většiny Castaldiho poezie již bylo řečeno – satira je zde pouze kořením. Její kompozice odpovídá pravidlům stanoveným pro formu trojverší (*terzina*), které se vyznačuje zřetězeným rýmem: ABA BCB CDC ...YZY Z. Každý rým se tedy opakuje třikrát kromě prvního (A) a osamocenému poslednímu verše (Z). Od kánonu však tuto kompozici liší poslední tři verše, které byly v rukopise připsány pravděpodobně jinou rukou a později. Tyto verše tedy rýmově na ty předchozí nenavazují. Proto v našem překladu P.S. jako oddělený dodatek, který se obsahově velmi podobá běžnému zakončení dopisů.

Castaldiho *Capitolo* je stejně významné jako zábavné. Uvádíme je tedy v celém rozsahu dle Pergreffího edice. Překlad usiluje o výstižnost a přesnost, komentář přidáváme pouze v nutných případech.

¹¹ Alessandro Tassoni (1565–1635), autor *Ukradeného vědra* (prvního hrdinsko-komického eposu, v němž se vážně mísí s žertovným). Jeden z nejpolemičtějších autorů sedmnáctého století, se sklony k vyhledávání paradoxů a bizarností.

Capitolo primo, al signor Claudio Monteverde, a Venezia, di Napoli.

- Felice che vi ricovra a la dolce ombra,
 Claudio gentil, del vostro Monteverde,
 Ch'ogni malinconia dal cor disgombrà;
 La Primavera con l'Autun ci perde,
 5 Perch'egli è verdeggiante, e d'altra sorte
 Fa frutti, e fior, che il vento non disperde.
 Se dunque di là su v'è dato in sorte
 D'aver sopra d'ogn'altro il pregio e 'l vanto,
 Al dispetto del tempo, e de la morte,
 10 Non vi dispiaccia comportar intanto
 S'io vengo co'miei versi a salutarvi,
 Senza invocazion d'Apollo Santo,
 Per gran desio ch'io tengo d'onorarvi,
 Né da le muse io sia scomunicato,
 15 Che vogliate soffrir, voglio pregarvi;
 Sete di tanto credito dotato
 Appresso il coro de l'eccelse dive,
 Che sol per voi saràmi perdonato.
 Qual fia già mai ch'al valor vostro arrive,
 20 Cui corona immortal ben si conviene
 Fatta, di quel ch'al ciel l'ira prescrive.
 E ben a dir voj Arpino, Atene,
 La voce e l'eloquenza perderiano,
 E seccariase le più profonde vene;

Capitolo první, panu Claudiovi Monteverdimu, z Neapole do Benátek.*

- 1 Šťastný ten, kdo spočine, milý Claudie, v příjemném stínu / Vaší zelené hory, / zbavujícího
 srdce veškeré melancholie; //
- 4 Jaro i Podzim s ním prohrávají, / neboť on je živě zelený a [přitom] plodí ovoce / všeho druhu
 a květy, jež ve větru neuschnou. //
- 7 A je-li Vám do vínku dáno shůry / mít nad kýmkoliv navrch a zásluhy větší, / navzdory jak času,
 tak i smrti, //
- 10 Kéž nemrzí Vás svolit zatím / k tomu, abych šel Vás svými verši pozdravit, / aniž bych vzýval
 ctného Apollóna, //
- 13 kvůli velké touze, co mne vybízí Vás oslavit, / kéž ani múzami nejsem odmítán, / trpělivost mějte,
 chci Vás poprosit; //
- 16 Tolik pak předností máte na svém kontu / jako celý sbor těch nejskvělejších bohyň, / že již jen
 kvůli Vám mi bude prominuto. //
- 19 Kdo by to musel být, aby se vyrovnal Vám, / jenž hoden jste nesmrtelné koruny / toho, jenž
 nebesům bouřit káže. //
- 22 Je na místě Vám říci, že Cicero i Athéna / ztrácí hlas i výmluvnost, / a vysychají jim
 i ty nejhlubší vény; //

* Při překladu se zaměřujeme především na výstižnost a přesnost, přebásnění s sebou přinášelo významové posuny příliš velkého rozsahu.

- 25 Ma quelle cose che dir si potriano,
 Annoverarle a me non si concede,
 Che mille lingue in ciò mute sariano
 Che de la fama siate unico erede,
 Vero è come anni
- 30 Come fan l'opre vostre eterna fede;
 Se dunque al mondo io campassi mill'anni,
 A voi solo ho da vivere in eterno:
 Sempre in servirvi fia ch'io mi condanni,
 Perché musica nuova in voi discerno
- 35 Con tal varietà, che n'innamora
 Non sol la terra, e 'l ciel, ma ancor l'inferno;
 Quindi nasce ch'ogn'un voi solo onora
 Per l'opre musicali, e voi solo ama,
 voi sol gradisce, apprezza, e solo adora;
- 40 Ogni Signore, e Principe vi chiama,
 E desidera avervi al suo servizio,
 Ma prega in vano, e in van sospira e brama.
 Voi fate vostro nobile esercizio
 In luogo, dove stassi allegramente,
- 45 E campa ogn'un fin al di del giudizio.
 Venezia bella, Venezia prudente,
 Quando fia mai ch'io torni a rivederti?
 Ma sarà quando voglio, e immantinente.
 Tutte l'altre città paion deserti
- 50 Al par di te, sia Napoli, o Roma,
 Niuna di loro arriva a'tuoi gran mertì.

- 25 Avšak ty věci, které by bylo možno říci, / mně vyslovit povoleno není, / vždyť tisíc jazyků
 by proto oněmělo; //
- 28 Že jste Slávy dědicem jediným, / je pravdou stejně, jako že čas plyne, / jako že Vaše dílo jest
 věčným příslibem. //
- 31 Když bych tedy v světě pobýval tisíc let, / jen pro Vás bych tu žil na věky: / k věčné službě
 Vám necht' sám se odsoudím //
- 34 neboť ve Vás novou Hudbu spatřuji / s onou varietou, působící, že si ji zamilují / nejen země
 s nebesy, ale také podsvětí; //
- 37 Tak tedy nastává, že Vás jediného každý / pro hudební díla ctí, a jenom Vás obdivuje, / jen Vás
 přijímá, oceňuje a tolik ctí; //
- 40 Každý Vladař, každý Princ Vás povolává / a přeje si Vás mítí ve své službě, / leč marně prosí,
 darmo vzdychá, touží. //
- 43 Vaši vznešenou činnost vykonáváte / v místě, kde žití je radostné / a kde každý setrvává až do dne
 posledního soudu. //
- 46 Benátky krásné, Benátky moudré, / kdy se k vám pohledem opět vrátím? / Bude to kdykoliv budu
 chtít, a bez čekání. //
- 49 Všechna jiná města zdají se být pouští / ve srovnání s vámi, ať Neapol či Řím, / ani jedno z nich
 nedosahuje vašich kvalit. //

Que' bei vecchioni da la bianca chioma,
 Con quella barba al petto veneranda,
 Ch'ogni passion de l'alma han vinta e doma,
 55 Non v'innamoran proprio da ogni banda
 Con tanta carità, che chi da loro
 Non vuol servizio, non gliene dimanda.
 Le Donne scese dal superno Coro
 Paion, con que' visetti, e chiome bionde,
 60 Di natura, e d'Amor pompa, e tesoro.
 Chi vuol partir di là per gire altronde?
 Io, quant'a me, vorrei esserci adesso,
 Ma l'effetto al desio non corrisponde.
 Spero, nulla di meno, che concesso
 65 Mi fia dal Ciel di ritornarci presto,
 E venire a godervi più da presso
 Sol per quei concertoni in dîe festo,
 Tanto ordinati, e con tant'armonia,
 Che fan che l'uom talora esca di sesto,
 70 Sì che non sa in qual mondo egli si sia,
 Tanto il vostro compor muove l'affetto
 Col gir per nuova, inusitata via.
 Siate voi mille volte benedetto,
 E benedetta la carta, e l'inchiostro,
 75 Che scuopre i frutti del vostro intelletto,
 Che fan ch'unico sete al secol nostro;
 E dicano quanto vogliono i Pedanti,
 Col mordere, e abbaiare al nome vostro,

- 52 Ti krásní starci s bílou kšticí, / s tím ctihodným vousem až na hruď, / kteří zvítězili
 nad každou vášní duše a učinili ji poddajnou, //
 55 Žádná strana jejich přízeň / přes veškerou snahu nezíská, vždyť kdo od nich / žádnou službu
 nechceš, tak ji nežádej.//
 58 A ty ženy, sestoupené s nejvyššího kůru, / zdají se být těmi líčky a blond kadeřemi / Amora
 a přírody ozdobou i pokladem. //
 61 Komu by se chtělo odtamtud odjíždět a cestovat jinam? / Já, pokud jde o mne, teď bych tam
 chtěl být, / skutečnost však zde od touhy se liší. //
 64 Doufám aspoň, že nebesa mi dovolí, / abych se tam brzy opět vrátil / a přišel si užít Vaší blízkosti. //
 67 Už jen pro ty sváteční velekoncerty / tak sestavené, a s tolikou harmonií, / jež působí, že člověk
 někdy vyveden je z míry, //
 70 takže neví, ve kterém světě se nachází, / tolik Vaše skladby pohnout umí citem, / postupující novou
 a neobvyklou cestou. //
 73 Buďte na tisíckrát veleben, / a s Vámi ten papír a inkoust, / jež odhalují plody Vaší mysli hbité, //
 76 činící Vás v naší době jediným; / A pedanti ať si říkají, co chtějí, / tím svým chňapáním
 a blafáním po jménu Vašem, //

- Ché stitico è lo stil di tutti quanti.
 80 Ho sentito di Roma il smusicare,
 Che sopr'ogn'altro par si glorij, e vanti:
 I cantanti per certo non han pare,
 Ch'il terren gli produce a millioni,
 E cantano con grazia singolare;
 85 Ma quei compositori, ancor che buoni,
 Han quel suo stil ch'è sempre fatto a un modo,¹²
 Come proprio è 'l mangiar de' maccheroni,¹³
 Non c'è un proceder variato, e sodo
 non un piccante, un garbo, una eccellenza,
 90 Com'è nel vostro far ch'ammiro, e lodo.
 Qua in Napoli hor mi trovo di voi senza;
 Predico il vostro nome glorioso,
 Ch'in bocca mia fa la residenza;
 Ma tra costoro il viver m'è noioso,
 95 Come altrove tra quei referendari¹⁴,
 Sì che non avrò mai pace, o riposo,
 Fin ch'io non torno fra cotesti cari
 Amici del buon tempo, a rivedervi;

- 79 jak ubohý je ten jejich styl. / Slyšel jsem z Říma ono muzikaření, / jež se nad každé jiné chválí, vyvyšuje: //
 82 zpěváci, ti jistě nemají sobě rovné / vždyť půda jich tam plodí miliony, / a zpívají s půvabem
 zcela jedinečným; //
 85 Avšak oni skladatelé, byť i zruční, / mají ten svůj styl, co je tak jednotvárný, / přesně jako když
 se jedí makarony. //
 88 Schází mu rozmanitost solidního postupu / též pikantnost a jemnost, dokonalosti jas, / čímž Váš
 styl oplývá, který obdivuji a chválím. //
 91 Zde v Neapoli Vaši nepřítomnost cítím; / Vzývám Vaše slavné jméno, / jež v mých ústech již jako
 doma jest; //
 94 Však mezi těmito je pro mne žití nudné, / stejně jako jinde mezi udavači / takže nikdy nenaleznu
 mír a spočinutí, //
 97 dokud se tam nevrátím mezi ty drahé / přátele starých dobrých časů, a s Vámi se opět neuvidím; /
 A nebesa, když mi to neodepřou, //

¹² Za veršem 86 jsou ještě další dva, autorem přeškrtnány, vzhledem k rýmu jde pravděpodobně o předchůdce současného verše 87: *che mi stracca l'orecchie, son minchioni / al vostro gia non fia ch'io 'l paragoni* / (jenž mi rve uši, hlupáci to jsou / co s Vaším [stylem] ani srovnávat se nedá /...). Bylo by jistě přínosné i na dalších místech sledovat tok Castaldiho myšlenek. Zde je např. první varianta poněkud hrubě nactiutřačná, druhá jednoduše pochlebující, té finální je naopak vlastní překvapivost přirovnání a vtip.

¹³ V Castaldiho době se těstoviny podávaly téměř výhradně se značným množstvím másla a sýra, ne tedy v nepřeborném množství úprav jako dnes. Viz např.: Sereni, E.: *Note di storia dell'alimentazione del Mezzogiorno: INapoletani da "mangiafoglia" a "mangiamaccheroni"*. In: *Cronache meridionali*, IV-V-VI (1958) a Montanari, M.: *Hlad a hojnost*. Praha 2003.

¹⁴ Na Castaldiho byl v Modeně pro mstu vraždy jeho bratra vydán zatykač, vyjma Benátek měl tedy všude strach z udavačů.

- 100 E quando i cieli non mi sian contrari,
 Con sessant'anni¹⁵ rigidi, e protervi
 Che mi trovo a le spalle a mano a mano,
 Fra un anno di presenza vo'godervi;
 Fate ch'intanto io non l'aspetti in vano,
 105 [...]¹⁶
 Ma di risposta siatemi cortese
 dicendomi se state allegramente
 Nel sei cento trent'otto il quinto mese.

100 s šedesátkou tuhých a bouřlivých let, / jež na bedrech se postupně mi kupí, / za rok Vaši
 přítomnost opět chci si užít; //

103 Zatím číňte tak, ať nečekám marně, / [...]

104 P.S.: S odpovědí buďte na mne vlídný, / a sdělte mi, zda žijete radostně / v roce šestnáctistém
 třicátém osmém, měsíci pátém.

¹⁵ Textem *šedesát* je přepsán původní údaj *padesát*, což je dokladem, že báseň vznikala skutečně za Castaldiho neapolského pobytu začátkem 30. let.

¹⁶ Odtud schází několik listů, závěrečné trojverší je dodatečně připsáno na spodním okraji poslední zbylé strany.